

DE WANTS *JALLA DUMOSA* NA 45 JAAR WEER IN NEDERLAND

WAARGENOMEN (HETEROPTERA: PENTATOMIDAE)

Berend Aukema & Theo Kiewiet

Jalla dumosa is een in Nederland zeer zeldzame pentatomide, die in 1969 voor het laatst was waargenomen op Terschelling. Na 45 jaren zonder waarnemingen werd ze in 2014 weer in klein aantal waargenomen in de Kooiduinen op Ameland. Rupsen van onder andere de duinparelmoervlinder en de sint-jansvlinder stonden daar op het menu. In deze bijdrage wordt informatie samengevat over de vondsten in Nederland, de biologie en de verspreiding van de soort.

INLEIDING

De tweede auteur houdt op Ameland de ontwikkeling van de populatie van de duinparelmoervlinder *Argynnis niobe* (Linnaeus, 1758) bij.

Op 14 mei 2014 was hij in de Kooiduinen op zoek naar rupsen van deze vlinder, die op hondsviooltje *Viola canina* leven. Na een aantal koude dagen deden de rupsen zich volop tegoed aan de blaadjes van de waardplant. Bij het fotograferen van de rupsen trof hij in een polletje bloeiende hondsviool naast twee rupsen ook een forse, donkergekleurde wants aan, die bezig was één van de twee rupsen uit te zuigen! Benieuwd naar de identiteit van deze rover, nam hij het dier mee naar huis en plaatste foto's op het forum van de

website waarneming.nl. Het bleek een mannetje te zijn van de pentatomide *Jalla dumosa* (Linnaeus, 1758), een in Nederland zeer zeldzame soort die in 1969 voor het laatst was waargenomen op Terschelling (Aukema 1989). Op 21 en 22 mei 2014 bezochten beide auteurs de vindplaats op Ameland opnieuw en werden er nog eens twee mannetjes en drie vrouwtjes aangetroffen.

VONDSTEN IN NEDERLAND

De eerste vermelding van *J. dumosa* (fig. 1, 2) treffen we aan in 'Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland' van De Graaf & Snellen van Vollenhoven (1853) als *Asopus dumosus*:

Figuur 1. *Jalla dumosa*, mannetje (links) en vrouwtje (rechts). Foto Theo Kiewiet.

Figure 1. *Jalla dumosa*, male (left) and female (right). Photo Theo Kiewiet.

Figuur 2. *Jalla dumosa*, larve vijfde stadium.
Foto Theodoor Heijerman.
Figure 2. *Jalla dumosa*, fifth instar larva.
Photo Theodoor Heijerman.

twee exemplaren 'uit Holland', verzameld door H.W. de Graaf. Beide exemplaren (vrouwjes) bevinden zich in de collectie van Naturalis in Leiden (RMNH). De Graaf et al. (1860) vermelden naast de eerder vermelde exemplaren uit Holland ook een door G.A. Six in juni in Driebergen verzameld exemplaar. Dit exemplaar is niet teruggevonden in de Nederlandse collecties. Snellen van Vollenhoven (1868) neemt de eerdere waarnemingen over met de vermelding dat hij haar evenals De Graaf ving in de duinen van Holland (een vrouwtje in RMNH). Snellen van Vollenhoven (1878) meldt bovendien dat N.H. Lafontijn een exemplaar op Walcheren aantrof (een vrouwtje in RMNH).

De laatste gepubliceerde waarneming uit de 19e eeuw is afkomstig van Fokker (1883) en het betreffende exemplaar, een door hem in september 1881 in Zierikzee verzameld mannetje, bevindt zich ook in de Leidse collectie. Daarnaast bevinden

zich daarin ook nog een mannetje en een vrouwtje afkomstig uit zijn collectie en verzameld in Zuid-Holland.

In totaal werden er dus in de tweede helft van de negentiende eeuw acht exemplaren verzameld van tenminste vier verschillende vindplaatsen. De exemplaren uit 'Holland' zijn waarschijnlijk allemaal afkomstig uit de Zuid-Hollandse duinen.

De eerste vondst in de twintigste eeuw vinden we in Reclaire (1943). Het betreft een vrouwtje in de collectie van J. Maessen verzameld op 28 juni 1928 in Beekhuizen in de provincie Gelderland. De verblijfplaats van dit exemplaar is onbekend. Het tweede exemplaar, een vrouwtje, werd op 24 juli 1947 door H.C. Wesseliuss verzameld in Baarn (Reclaire 1951) en bevindt zich in de collectie van het voormalige Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMAN), nu onderdeel van Naturalis. Een derde exemplaar, een vrouwtje verzameld op 14 oktober 1951 in Montfort, bevindt zich in de collectie van R.H. Cobben, nu in RMNH.

In de periode van 1953 tot en met 1957 werden meerdere exemplaren verzameld op Terschelling door P.F. van Heerdt en W.H. Gravestein (collecties B. Aukema, RMNH en ZMAN). P.J. Brakman ving op 22 augustus 1954 een mannetje in Hoek, Zeeuws-Vlaanderen onder gras in een droogstaand moerasje (Brakman 1960, collectie RMNH).

Het laatste exemplaar in de twintigste eeuw werd in de periode van 5 tot en met 15 augustus 1969 door F. Meerman verzameld op Oost-Terschelling bij het Parapludune (Aukema 1989). Zijn collectie is helaas door vraat verloren gegaan. Sinds 1969 werd er vooral door J.H. Woudstra en de eerste auteur vaak op Terschelling verzameld, maar *J. dumosa* werd niet meer waargenomen (Aukema & Woudstra 1989, Aukema et al. 1997, 2004, 2012, Aukema & Hermes 2009).

In de twintigste eeuw werd er van *J. dumosa* dus, naast drie losse waarnemingen in de provincies

Figuur 3. Vindplaats *Jalla dumosa*,
Kooiuidinen, Ameland.

Foto Theo Kiewiet.

Figure 3. Locality of *Jalla dumosa*,
Kooiuidinen at Ameland.

Photo Theo Kiewiet.

Gelderland, Utrecht en Zeeland, een kleine populatie ontdekt op Terschelling, die inmiddels waarschijnlijk weer is verdwenen.

NIEUWE VINDPLAATS

In 2014 werd *J. dumosa* op Ameland ontdekt. De tweede auteur verzamelde het eerste exemplaar, een mannetje, op 14 mei 2014 in de Kooiuidinen (Amersfoortcoördinaten 185-607) op een hondsviooltje, terwijl het nog zoog aan een dode rups van de duinparelmoervlinder. De eerste auteur ving op 21 mei op dezelfde plek een paartje in copula en op 22 mei werden vervolgens nog twee mannetjes en een vrouwtje waargenomen. Eén van de mannetjes was druk bezig een rups van de sint-jansvlinder *Zygaena filipendulae* uit te zuigen en het vrouwtje zat dicht bij een polletje hondsviooltje, waar vier uitgezogen rupsen van de duinparelmoervlinder om heen lagen.

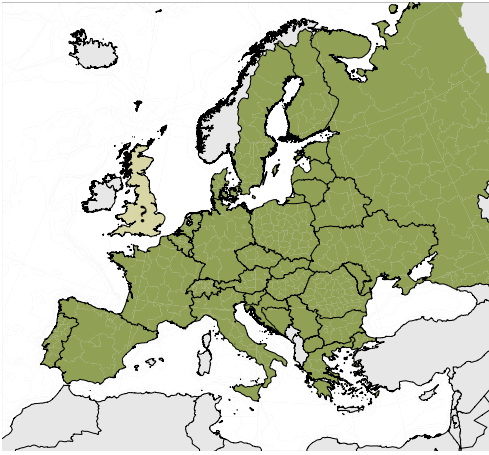
Naar aanleiding van de vondst op Ameland bezocht de eerste auteur in de periode van 11 tot en met 24 juni 2014 talrijke vindplaatsen van hondsviooltje en duinparelmoervlinders op Terschelling, waaronder de uit het verleden bekende vindplaatsen, maar zonder *J. dumosa* aan te treffen.

BIOLOGIE

Jalla dumosa leeft zoöfaag in droge, open en warme biotopen op de bodem en in de kruidlaag, slechts zelden in bomen of struiken. Ze komt voor op stenige, zandige of leemhoudende bodems en zowel larven als volwassen dieren worden aangetroffen in bladrozetten of polletjes van verschillende soorten planten. In de literatuur wordt ze vermeldt uit bladrozetten van salie *Salvia* spec. en toorts *Verbascum* spec. en uit polletjes tijm *Thymus* spec. (Wachmann et al. 2008, Péricart 2010).

De vindplaats op Ameland is een beschutte duinvallei (fig. 3) met plaatselijk een dichte moslaag en een korte, afgegraasde vegetatie met verspreid staande hondsviooltjes. Begrazing vindt vooral plaats door konijnen (dit jaar zeer talrijk) en hazen en in de periode van mei tot november ook extensief door paarden. Daarnaast draagt ook betreding bij aan handhaving van de huidige situatie.

Jalla dumosa heeft één generatie per jaar en de volwassen dieren overwinteren. Vanaf mei wordt er gepaard en worden de eieren afgezet. Larven

Figuur 4. Europese verspreiding van *Jalla dumosa*.
Figure 4. European distribution of *Jalla dumosa*.

Figuur 5. Verspreiding *Jalla dumosa* in Nederland.
Figure 5. Dutch distribution of *Jalla dumosa*.

zijn aanwezig tot in september en vanaf augustus zijn er volwassen dieren van de nieuwe generatie (Wachmann et al. 2008).

Er is heel weinig over de prooien van *J. dumosa* gepubliceerd en het is dan ook niet bekend of er een voorkeur voor bepaalde prooien bestaat. Brischke (1881) doet verslag van massale predatie van overwinterde rupsen van *Gynaephora selenitica* (Esper, 1789) (Eribidae) door grote aantallen van *J. dumosa* in de buurt van Dantzig in maart 1878. Péricart (2010) meldt predatie van een uilvlinder (Noctuidae) van het genus *Mythimna*, die ‘verstijfd was door de ochtendkou’ op meer dan 2.000 m hoogte in Andorra. Naast rupsen staan ook keverlarven op het menu. Herting (1973) vermeldt de bladhaantjes *Galeruca dahl* (Joannis, 1866) en *G. tanacet* Linnaeus, 1758 (Chrysomelidae) als prooidieren en Baena & Lencina (2008) observeerde het uitzuigen van larven van een bladhaantje van het genus *Timarcha* in Spanje, waarschijnlijk *T. marginicollis* Rosenhauer, 1856. Incidenteel zou ze ook aan kadavers zuigen (Péricart 2010).

Opkweken van larven gaat uitstekend met allerlei soorten behaarde en onbehaarde rupsen, bastaardrupsen en mogelijk ook met larven van bladhaantjes. Het op 21 mei 2014 op Ameland verzamelde vrouwtje produceerde op 3 juni een ei-pakket van 72 eitjes, waaruit op 20 juni 14 larfjes te voorschijn kwamen. Het eerste stadium is fytofaag en vanaf het tweede stadium werden de larven gevoerd met verschillende soorten rupsen, hoofdzakelijk van de kleine vos *Aglais urticae* (Linnaeus, 1758) en het groot koolwitje *Pieris brassicae* Linnaeus, 1758. Soortgenoten staan ook op het menu, maar larven van het elzenhaantje *Agelastica alni* (Linnaeus, 1758) werden geweigerd. Tussen 3 en 9 augustus werden uiteindelijk zes mannetjes en twee vrouwtjes volwassen, die alle in de collectie van de eerste auteur zijn opgenomen.

VERSPREIDING

Jalla dumosa is een Palaearctische soort, die voorkomt in een groot deel van Europa (fig. 4), Noord-Afrika en Azië. In Europa is ze gemeld uit

België, Bosnië-Herzegovina, Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Griekenland, Groot-Brittannië, Hongarije, Italië, Kroatië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Macedonië, Moldavië, Nederland (fig. 5), Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Rusland, Servië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjecho, Oekraïne, Wit-Rusland, Zweden en Zwitserland. In Afrika komt ze voor in Algerije, Marokko en Tunesië en in Azië in het Midden-Oosten (Turkije, Iran, Israël en Syrië), de Kaukasus (Armenië, Azerbeidzjan en Georgië), Centraal-Azië (Kazachstan, Kirgizië, Oezbekistan, Tadzjikistan en Turkmenistan), Rusland, Afghanistan en Noord-China (Rider 2006, Aukema et al. 2013). Op IJsland werd in 2012 een vermoedelijk geïmporteerd exemplaar waargenomen in een woning in Reykjavik (foto Erling Ólafsson op flickr.com).

In Duitsland komt ze met uitzondering van het Saarland overal voor (Hoffmann & Melber 2003), maar is ze nergens algemeen en betreft het doorgaans vondsten van één enkel exemplaar (Wachmann et al. 2008). Van de Duitse waddeneilanden is *J. dumosa* alleen bekend van twee exemplaren gevonden op Borkum in 1933 en 1934 (Struve 1937, Bröring 2008). Ook in België is het een zeldzame soort. Bosmans (1976) vermeldt haar uit de provincies West-Vlaanderen, Liège, Namur en Luxemburg, maar uitsluitend vondsten van vóór 1956 en uit de literatuur zijn geen aanvullende vondsten bekend. In Groot-Brittannië kwam ze vóór 1900 voor in de kustduinen van Kent, maar wordt ze tegenwoordig als uitgestorven beschouwd (Kirby 1992, Ryan 2012).

SLOTWOORD

Het is verheugend dat *J. dumosa* weer in ons land is waargenomen. Liefhebbers van de duinparelmoervlinder denken daar mogelijk anders over. Het is echter zeer de vraag of de aanwezigheid van een extra en bovendien polyfage predator een substantieel effect zal hebben op het aantal waargenomen duinparelmoervlinders. Dat aantal wordt bepaald door een groot aantal factoren,

waarvan predatie door wantsen vooralsnog van ondergeschikt belang lijkt.

DANKWOORD

Theodoor Heijerman ging mee naar Ameland en maakte de foto's van *J. dumosa*, Piet Zumkehr liet op Terschelling biotopen met hondsviooltje zien, Fons Heetman verzorgde tijdelijk de kweek en Satu Kujala van de Vlinderstichting in Wageningen verschaftte rupsen van het groot koolwitje voor de kweek.

LITERATUUR

- Aukema, B. 1989. Annotated checklist of Hemiptera-Heteroptera of the Netherlands. – Tijdschrift voor Entomologie 132: 1-104.
- Aukema, B. & D.J. Hermes 2009. Wantsen van de Nederlandse waddeneilanden III (Hemiptera: Heteroptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 31: 89-100.
- Aukema, B. & J.H. Woudstra 1989. Wantsen van de Nederlandse Waddeneilanden (Hemiptera: Heteroptera). – Entomologische Berichten 49: 121-132.
- Aukema, B., J.G.M. Cuppen & D.J. Hermes 1997. Heteroptera - wantsen. In: Verslag van de 151e zomervergadering van de Nederlandse Entomologische Vereniging, 29 mei t/m 2 juni 1996, te Formerum op Terschelling (P. Koomen, ed.). – Entomologische Berichten 57: XIV-XVII.
- Aukema, B., Chr. Rieger & W. Rabitsch 2013. Catalogue of the Heteroptera of the Palearctic Region 6. Supplement. – Netherlands Entomological Society, Amsterdam.
- Aukema, B., F. Bos, D. Hermes & Ph. Zeinstra 2004. Wantsen van de Nederlandse waddeneilanden II (Hemiptera: Heteroptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 21: 79-122.
- Aukema, B., D. Hermes, P.-p. Chen & N. Nieser 2012. Wantsen van de Nederlandse Waddeneilanden IV (Hemiptera: Heteroptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 38: 25-48.
- Baena, M. & J.L. Lencina 2008. *Jalla dumosa* (Linnaeus, 1758) (Heteroptera, Pentatomidae, Asopinae), a

- predator of *Timarcha* (Coleoptera, Chrysomelidae) in Spain. – *Chrysomela* 60/61: 14.
- Bosmans, R. 1976. Voorkomen van de Belgische wantsen II. – *Biologisch Jaarboek Dodonaea* 44: 57-73.
- Brakman, P.J. 1960. Zeeuwse wantsen vangsten. II. – *Entomologische Berichten* 20: 21-25.
- Brischke 1881. Die Raupen der *Dasychira selenitica*. – *Entomologische Nachrichten* 7: 52.
- Bröring, U. 2008. Die terrestrischen Wanzen der Ostfriesischen Inseln (Heteroptera). – In: Niedringhaus R, V. Haesler & P. Janiesch (red.). Die Flora und Fauna der Ostfriesischen Inseln. Schriftenreihe Nationalpark Niedersächsisches Wattenmeer 11: 155-164.
- Fokker, A.J.F. 1883. Catalogus der in Nederland voorkomende Hemiptera Heteroptera. – *Tijdschrift voor Entomologie* 26: 234-250.
- Graaf, H.W. de & S.C. Snellen van Vollenhoven 1853. Nederlandsche Hemiptera. – In: J.A. Herklots, (red.), *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland* 1: 169-184. Brill, Leiden.
- Graaf, H.W. de, G.A. Six & S.C. Snellen van Vollenhoven 1860. Tweede naamlijst van inlandse Hemiptera. – *Tijdschrift voor Entomologie* 3: 168-195.
- Herting, B. 1973. A catalog of parasites and predators of terrestrial arthropods. Section A - Host or prey/enemy. Vol. III - Coleoptera to Strepsiptera. – Commonwealth Agricultural Bureaux, Slough, England.
- Hoffmann, H.J. & A. Melber 2003. Verzeichnis der Wanzen (Heteroptera) Deutschlands. – *Entomologische Nachrichten und Berichten*, Beiheft 8: 209-272. [Entomofauna Germanica 6]
- Kirby, P. 1992. A review of the scarce and threatened Hemiptera of Great Britain. – *UK Nature Conservation* 2: 1-II, 1-267.
- Péricart, J. 2010. Hémiptères Pentatomoidea Euro-Méditerranéens. Volume 3. Systématique: Troisième Partie. Sous-Familles Podopinae et Asopinae. – *Faune de France* 93: 1-290, 24 platen.
- Reclaire, A. 1943. 4e vervolg op de Naamlijst der in Nederland en het omliggend gebied waargenomen wantsen (Hemiptera-Heteroptera). – *Entomologische Berichten* 11: 106-123.
- Reclaire, A. 1951. 6e vervolg op de Naamlijst der in Nederland en het omliggend gebied waargenomen wantsen (Hemiptera-Heteroptera). – *Tijdschrift voor Entomologie* 93 (1950): 1-24.
- Rider, D.A. 2006. Family Pentatomidae Leach, 1815. – In: Aukema, B. & Chr. Rieger (red.), *Catalogue of the Heteroptera of the Palaearctic Region* 5. Pentatomomorpha II. Netherlands Entomological Society, Amsterdam: 233-402.
- Ryan, R. 2012. An addendum to Southwood & Leston's Land and Water Bugs of the British Isles. – *British Journal of Natural History* 25: 205-215.
- Snellen van Vollenhoven, S.C. 1868. De inlandse hemipteren beschreven en meerendeels ook afgebeeld. Eerste stuk met twee platen. – *Tijdschrift voor Entomologie* 11: 129-172, platen 5-6.
- Snellen van Vollenhoven, S.C. 1878. Hemiptera Heteroptera Neerlandica. – Nijhoff, 's-Gravenhage.
- Struve, [R.] 1937. Ein Beitrag zur Hemipterenfauna der Nordseeinsel Borkum (Fortsetzung). – *Entomologische Rundschau* 54: 326-327.
- Wachmann, E., A. Melber & J. Deckert 2008. Wanzen. Band 4. Pentatomomorpha II. Pentatomoidea. Cydnidae, Thyreocoridae, Plataspidae, Acanthosomatidae, Scutelleridae, Pentatomidae. – *Die Tierwelt Deutschlands* 81: 1-230.

SUMMARY

The shieldbug *Jalla dumosa* rediscovered in the Netherlands after 45 years (Heteroptera: Pentatomidae)

After 45 years without records in the Netherlands, *Jalla dumosa* was rediscovered in the coastal dunes on the West Frisian Island of Ameland. They were observed feeding on caterpillars of *Argynnis niobe* (Nymphalidae) and *Zygaena filipendulae* (Zygaenidae). Dutch records and data on distribution and biology of the species are summarized.

B. Aukema
Naturalis Biodiversity Center
Postbus 9517
2300 RA Leiden
baukema@hetnet.nl

T. Kiewiet
Kardinaal de Jongweg 35
9163 HZ Nes, Ameland
theokiewiet@gmail.com

